

KUR'ANDA TEMEL İKİ KAVRAM: TE'VİL VE MÜTEŞABİH

Prof. Dr. Yusuf IŞICIK*

Abstract

Two Basic Terms in al-Qur'an: Tawil and Mutashabih

The Arabic word tawil originated from A-W-L means reachment of something to its target or appearing, becoming true or its end and outcome but all these meanings are the same. This is the meaning of tawil in dictionary at the time when this word emerged first in the Arabic language without meaning of any technical term. But indeed this is the natural meaning of tawil in the Arabic language.

As it is well known, the words in any language gain new meanings. This is a common fact for all languages in the world. In other words, the languages are the living things in their own rules. They emerge, progress, slow down and worsen. At this point, it is very important to follow the progress of meaning in the words and to determine chronologically when they gained what kind of new meanings in order to understand the texts accurately. That's why it should be known the century in which the text appeared and the meaning of the problematic word at that time should be considered in order to make right interpretation. If the words in any written or oral text which emerged in definite society during the certain century are attempted to be understood in accordance with their meanings that they gained in the later centuries, then it will lead to very important misunderstandings and misinterpretations, even to the falsification of the texts.

---

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

1. Te'vil kelimesinin anlamı:

E-V-L kökünden gelen bu Arapça kelime, **bir şeyin varacağına varması, ortaya çıkması, gerçekleşmesi, sonuç ve âkıbeti** gibi anlamlara gelir ki, bunların hepsi de sonuçta aynı anlamı ifade ederler. Tabii ki bu, **te'vil** kelimesinin Arap dilinde ilk doğduğu, herhangi özel bir durum ve nesne için husûsileşmediği ve teknik/istilahî bir anlam kazanmadığı dönemlerdeki manasıdır. Daha doğrusu, **te'vil** denildiğinde, Arap dilinde kastedilen ve anlaşılan niteliksiz/doğal anlamı budur.¹

Nitekim, Sahâbe'den **Abdullah b. Revaha**, Hudeybiye antlaşmasıyla tehir edilen **ömre hacı**'nın kazası vesilesiyle bulunduğu Mekke'de, Allah'ın Rasûlü S. in devesinin yularından tutmuş çekişirken, etrafında toplanıp kendisine bakan Mekke ahâlisi ve çocuklarına şu şiiri okumuştur:

“Hallû beni'l-kuffâri an sebîlihi
Hallû fe kullu'l-Hayri mea Rasûlihi
Nahnu nukatilukum alâ te'vîlihî
Kemâ darabnâkum alâ tenzîlihi
Darben yuzîlu'l-hâme an makîlihî
Ve yuzhilu'l-Halîle an halîlihî:

Çekilin O'nun yolundan ey kâfir oğulları! Çekilin, çünkü bütün hayırlar Allah'ın Eçisi'yle birlikte. Daha önce sizlerle, Kur'anın inişine karşı çıktığınız için savaştık. Bugün ise, O'nun te'vîli (içerdiği haberin ve fetih müjdesinin gerçekleşmesi) uğrunda sizlerle savaşmak üzere buradayız! Bu, başı omuzdan ve arkadaşları arkadaştan ayıran bir savaş ve vuruştur.”²

¹ Bk., İbn Faris Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, Mu'cemu Mekayîsi'l-Luğa, Mısır 1969/1389, I/158-162; el-Cevherî Ebû Nasr İsmail b. Hammad, es-Sıhah, Kahire, 1956/1376, IV/1627; İbn Manzûr Muhammed b. Mukerram b. Ali el-Ensârî, Lisânu'l-Arab, XIII/35.

² İbn Sellam Muhammed el-Cumehî, Tabakatu Fuhûli's-Şuarâ, Kahire 1974/1394 (Mahmud Muhammed Şâkir tahkik ve şerhi), I/224; İbn Hişâm Abdülmelik b. Eyyub el-Hımyerî el-Meâfirî, es-Siratu'n-Nebeviyye, Kahire (M.es-Seka, İ. El-Ebyârî ve A. Şelebî thk.), 1955/1375 III/371 (Muhakkik'in dipnotu); Zemaşerî Cârullah Ebulkasim Mahmud b. Omer, Esasu'l-Belâğa, Kahire 1960, s.25.

Bu konuda kaynakların bize verdiği bilgilerin, bazı araştırmacılar tarafından iyi anlaşılmadığı, bunun da nedeninin, yüzyıllardır eski-yeni birçok eserde yanlışlara düşülen böylesine dikkat ve titizlik isteyen bir konunun, ivedilikle, yüzeysel bir şekilde ve de kültürel altyapıdan yoksun olarak ele alınması olduğuna işaret etmemiz yerinde olacaktır. Mesela, işbu makalemiz hakkında bilimsel kanaatin açıklandığı bir raporda, Ferrâ'nın (el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'an, Beyrut 1980, I/191), Âlu İmran sûresinin yedinci âyetinde geçen “**v'ebtiğâe te'vîlih**” lâfzıyla ilgili olarak yaptığı: “**Ya'nî: tefsîra'l-muddeti**” açıklamasından, te'vil'in tefsir anlamına geldiği söylenmekte, yani Ferrâ'nın **te'vil** kelimesine **âkıbet** değil de **tefsir** anlamı verdiği, dolayısıyla bizim görüşümüzün doğru olmadığı söylenmektedir. Oysa ki, işbu “**tefsîru'l-muddeti**” terkinin ma'nâsı, “**âkıbetini açıklamak ve bilmek istemek**” demektir. Burada Ferrâ'nın söylediği **müddet** sözü, Yahûdilerin iddiaları dikkate alınarak Muhammed Ümmeti'nin dünyadaki ya-

Görüldüğü üzere, o günün sözlü ve yazılı edebiyatında **te'vil** kelimesi: **“Bir şeyin gerçekleşmesi, ortaya çıkması, uygulamaya geçirilmesi, akıbet ve sonucu”** gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³

şam ve egemenlik süreleri için kullanılmıştır. Nitekim az yukarıda **Ferrâ**, müteşâbih âyetleri anlatırken demektedir ki:

“Bu müteşâbihlerle kastedilenler, **elif-lâm-mîm-sâd** ve diğer mukattaa harflerdir ki, bunlar Yâhûdilere karmaşık gelmiş ve onları şaşırtmıştı; çünkü onlar, cümmel hesabı yoluyla, İslâm Ümmeti'nin yeryüzündeki yaşam süresini öğrenmek istemişler, fakat bunda istediklerine ve umduklarına ulaşamayınca: **“Muhammed işi karıştırdı** (ve bizi şaşırttı!)” diyerek Hz. Muhammed S.'i inkâr etmişlerdi.” (Ferrâ, a.y.)

Öyle gözüküyor ki, Rapor Sahibi'ni, **“tefsîru'l-muddeti”** terkindeki **tefsir** lâfzı yanıltmıştır. Oysa ki burada **tefsir** kelimesi, âyetteki **“ibtigâ”** kelimesine tekabül etmekte ve onu açıklamaktadır. Âyette geçen **te'vil** kelimesinin Ferrâ'nın ifadesindeki karşılığı ise, **“el-muddeh”** lâfzıdır!!

Ferra, **“Hel yenzurûne illâ te'vilehû”** (7 A'râf 53) âyetiyle ilgili olarak da şunları söyler:

“Buradaki **te'vilehû** sözünden kasıt, Kur'an'ın te'vili, yani: O'nun (bildirdiği haberlerin) âkıbeti ve Allah'ın O'nda va'dettikleridir.” (Ferrâ, a.y.)

Yine Rapor Sahibi, **Cevheri'nin: “et-Te'vil: tefsîru mâ yeûlu ileyhi's-şey'u”** (es-Sihâh, IV/1627) şeklindeki ifadesine dayanarak, **te'vil** kelimesinin **tefsir** anlamına geldiğini ileri sürmüştür. Oysa ki, Cevheri'nin bu ta'rifi, her ne kadar istilâhların etkisinde az-çok kalan ve çok net olmayan bir tanım olmakla birlikte, tarifte geçen **te'vil** kelimesi, **tefsir** değil, **sonuç** anlamındadır; çünkü **“mâ yeûlu ileyhi”** sonuç ve âkıbet demektir ve ta'rifteki **et-te'vil** kelimesine tekabül etmektedir. Esasen Arap dilinde **âkıbet** ile **te'vil** lâfızları arasında bir nüans vardır ki, o da **te'vil**'in, söz/kelâm ve rüyâ gibi ma'nevî ve kültürel kavramların sonuç ve âkıbetleri için kullanılması, **âkıbet**'in ise daha çok insan toplulukları ve dünyanın âkıbeti için kullanılmasıdır. Binanaleyh, Kur'an âyetleri ve rüyâ hakkında **te'vil**, örneğin zâlimler ve genel olarak devletler hakkında ise **âkıbet** kelimeleri kullanılır. Tabii ki, aralarında nüans olan kelimelerin her dilde, müteradif olarak birbirlerinin yerine kullanıldıkları da unutulmamalıdır.

Rapor sahibi için sorun teşkil eden bir başka husus daha vardır ki o da, Arap dilinde **te'vil** kelimesinin **tefsir** anlamında da kullanıldığı ve bizim bu gerçeği reddetmekle yanlış yaptığımızdır. Oysa ki, bizim başta **İbn Fâris**, **Ferrâ** ve **Zeccac** gibi dil otoritelerine dayanarak belirtmeye çalıştığımız temel gerçek, Arap dilinde **te'vil** kelimesinin henüz istilâhlaşmadan önceki ilk anlamı **âkıbet**'tir ve **Kur'anda** geçen bütün **te'vil** kelimeleri kesinlikle bu anlamındadır. Biz, bir usûl istilâhı olarak te'vil kavramının, **tefsir**, **beyan**, **açıklama** ve **yorum** anlamlarında kullanıldığını reddetmiyoruz.

³ Makalemizle ilgili yazılan bir başka raporda, **“te'vil kelimesine vermiş bulunduğumuz bu lûgavî anlamların hepsinin aynı manâda olması gerektiği”** söylenmektedir ki, buna hayret etmemek mümkün değildir. Çünkü bir kelimenin, sonuçta aynı noktada toplanması mümkün olan ya da olmayan birden çok anlamının olmasının ne gibi garip bir yanı olabilir?!

Başta **hadisler** ve **sahabî sözleri** olmak üzere rivayetlerde geçen **te'vil** kelimesinin **tefsir** ve **yorum** anlamında hiç kullanılmadığını ve tıpkı Kur'an âyetlerinde olduğu gibi hep **âkıbet**, **hakikat**, **sonuç**, **uygulama** gibi anlamlara geldiğini söyleyecek kadar, rivayetler üzerinde özel bir araştırmamız yoktur ve bu nedenle Muhterem Rapor Sahibi'ne uyarıları için teşekkür ederiz! Ancak, te'vil kelimesinin geçtiği birçok rivayet vardır ki, iyi düşünüldüğünde, buralarda bu kelimenin **“gerçekleştirmek** ve **uygulamak”** anlamı, erbabının dikkatinden kaçmaz. Mesela **Hz. Âişe'nin** şu sözünde bu açıkça fark edilir:

“Peygamber S., kendisine **Nasr Süresi** indikten sonra, vefatına kadar kıldığı bütün namazlarındaki rûkû ve secdesinde: **“SübhaneKallâhümme ve bihamdik Allahummağfir li”** diye dua etmeyi hiç ihmal etmemiştir ve bunu, Kur'an'ı te'vil etmek (yani: Kur'anın: **‘Fe sebbih bi hamdi Rabbike vestağfirh:** Artık Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan bağışlanma dile! emrini yerine getirmek ve uygulamak') üzere yapmıştır.” (Müslim, salât, 217).

Bilindiği gibi Hz. Peygamber S., Hicretin altıncı yılında, Ashabıyla birlikte umre yapmak üzere Mekke'ye doğru yola çıkmıştı. Zira, rüyasında, emniyet ve âsâyiş içinde Mescid-i Haram'a girdiğini, başını tıraş ettiğini, Ka'be'nin anahtarını alıp, **hacılar**'la birlikte **Arafat**'a çıktığını görmüştü. Bu, Allah'ın va'di manâsını taşıyordu. Çünkü peygamberlerin rüyaları kesin bilgi ifade eder ve vahiy değerindedir. Bu rüyaya göre, Müslümanlar, yakın bir gelecekte **Mescid-i Haram**'a gireceklerdi. İşte bu nedenle umre için yola çıkılmıştı. Ancak müşrikler o sene buna razı olmamışlar, **Hudeybiye** anlaşmasıyla, **umre** gelecek yıla bırakılmıştı. Bu durum, **Fetih Sûresinin 27. âyetiyle**⁴de desteklenmiş, yani Hz. Peygamber'in gördüğü rüyanın olduğu gibi çıkacağı müjdelenmişti. İşte, **Abdullah b. Revaha**'nın irticalen okuduğu bu şiirinde ifade ettiği, Peygamber S.in gördüğü rüyanın ve **Fetih Sûresi**'nde verilen müjdenin gerçekleşeceği ve bunun için orada buldukları idi.

Bir dilde kelimeler, bilindiği üzere semantik gereği, zamanla yeni anlamlar yüklenir ve kazanırlar; eski anlamlarından bir kısmını veya çoğunu yitirirler yahut özel yeni oluşum ve nesnelere ad olurlar. Bu, dünyadaki bütün diller için sözkonusu olan ortak bir vakıadır. Yani diller de, kendi kanun ve kuralları içinde canlı varlıklardır. Doğarlar; gelişirler, yükselirler; duraklar ve gerilerler. Burada önemli olan, dildeki bu semantik gerçeği görmezlikten gelmeden, kelimelerdeki anlam seyrini izlemek ve hangi dönemde yeni ne gibi manalar kazandıklarını kronolojik olarak tesbit etmek ve hangi dönem metinleri içinde geçiriyorsa, kelimelerin o dönemdeki anlamlarını tesbit etmek ve lâfızlara sağlıklı manalar vererek, metinleri düzgün anlamaktır. Dolayısıyla, bir metnin, okunmak ve anlaşılacak üzere ortaya çıktığı yüzyıl mutlaka bilinmeli ve metindeki **problem kelime**'nin o dönemdeki anlamı dikkate alınarak metin anlaşılmalı ve tefsir edilmelidir. Belli bir toplumda ve belli bir yüzyılda ortaya çıkmış/söylenmiş yazılı yahut sözlü bir metindeki kelimeler, daha sonraki yüzyıllarda kazandıkları manâlara göre anlaşılmaya kalkışıldığında, büyük anlam ve yorum aksaklıklarına yol açılır, hattâ bazan metinlerde anlam tahriflerine bile sebep olunur.

Bazı kelimeler, dil tarihi içerisinde dönem dönem çeşitli **terminolojik** manâlar kazanırlar ve bu manâlarla, **vaz'î** olan **aslî** manâlar arasında çoğu kez

---

Hiz. Peygamber'in **İbn Abbas**'la ilgili: "**Allahumme fakkıhhu fiddin ve allimhu ette'vil**" (İbn Hanbel II/266) şeklindeki duasında geçen **te'vil** kelimesinde de biz, te'vil kelimesinin **uygulama** anlamının içkin olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu duada Hz. Peygamber'in: "**Allahım! Dinde O'nu derin anlayış sahibi kıl!**" dedikten sonra: "**Ve O'na te'vili** (tefsir ilmini) **de öğret!**" demesinden çok: "**Dinin uygulanmasını da öğret!**" demiş olması daha uygun düşmektedir. Gerçi bu yazının asıl konusu, te'vil kelimesinin Kur'an'daki anlamıdır ve biz rivayetlerde te'vil kelimesinin tefsir ve ta'bir anlamlarında da kullanıldığını kabul etmekteyiz.

⁴Andolsun Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkarmıştır. Allah'ın izniyle siz yakında, güven içinde başlarınızı kazıtmış yahut saçlarınızı kısaltmış ve korkudan uzak bir halde Mescid-i Harama gireceksiniz (48 Feth 27).

önemli farklılıklar ortaya çıkar. Dolayısıyla, yazılı veya sözlü herhangi bir kelamı sağlıklı bir şekilde anlayabilmek, lâfızların **luğavî** ve **ıstılâhî** manâları arasındaki farkları bilmeğe bağlıdır.

2. Te'vil kelimesinin Kur'an'daki anlamı ile, tefsirlerdeki anlamı arasındaki farklılaşma

Yukarıda da kısaca değindiğimiz üzere, böyle bir farklılaşma olmuştur. Ancak bu farklılaşma, mutlak ve bidüziye değildir; yani bütün tefsirlerde ve her müfessirin eserinde kesin ve aynı şekilde vukû bulmamıştır. Hatta, hiç farklılaşmaya uğramayan ve kelimenin Kur'anda geçtiği orijinal manasını bütün asliyetiyle koruyan -sayıları az da olsa- tefsirler ve müfessirler vardır. Esasen bu durum, biraz da, ilk döneme yakınlık ve uzaklıkla yakından alâkalıdır. Yani, tefsir ilminin henüz tedvin edilmediği, bir kitap haline getirilmediği ve şifahi olarak hayatini devam ettirdiği dönemlerdeki müfessirlerin kullanım ve yorumlarında, hep bu kelimenin Kur'andaki anlamı hâkimdir ve bazı istisnalar hariç, herhangi bir yabancılaşma ve problem mevcut değildir.

Bu sâfiyet ve Kur'an dili üzerindeki bu titizliğe, tefsir ilminin tedvin edildiği ve muntazam bir ilim dalı olarak kitaplaştığı erken dönem yazılı eserlerinde de rastlanır. Mesela, erken dönemlerde kelâmî yorumları yazılı tefsir müdevvenatına katan ve bu mecrada önemli problemlerin tescil edilip kemikleşmesine sebep olan dilci müfessirlerden, hicri **210** vefatlı **Ebû Ubeyde Ma'mer b. El-Musennâ'nın "Mecazu'l-Kur'an"** adlı eserini istisna edersek, bu safiyet ve titizlik korunmuştur. Bu zat, çok erken dönemlerde kaleme aldığı bu eserinde, Kur'andaki **te'vil** kelimesini **tefsir** anlamında kullanarak,⁵ kendinden sonraki birçok bilgin ve araştırmacıyı yanıltmıştır. **Bu alandaki hatanın temel kaynağı Ebû Ubeyde'dir** denilse, belki de mubâlâğa edilmiş olmaz!

Oysa ki, yine bir başka "**Meâni'l-Kur'an**" yazarı ve hicri 207'de vefat etmiş olan **Ferrâ**⁶ ile, **hadis** ve **rivayet** ilimleriyle de ciddi manada meşgul olmuş ve bu alanda çok mühim eserler vermiş bulunan ve aynı zamanda bir dilci de olan hicri 204 vefatlı **Ebû Ubeyd el-Kasim b. Sellam**⁷ ve diğer pek çok ilk ve orta dönem âlimi,⁸ bu konuda örnek bir titizlik sergilemişlerdir.

Burada, "**Câmiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an**" adlı ölümsüz eserin yazarı **İbn Cerir et-Taberî** (h.310) yi mutlaka anmak gerekir! Çünkü, sözkonusu ettiğimiz ulemadan yüzyıl kadar sonra yaşamış olan, aynı zamanda dilci, fakih ve tarihçi de olan Müfessir **Taberî**, başta **te'vil** kelimesi olmak üzere Kur'an müfredatının asli anlamlarını koruma konusunda büyük bir titizlik

⁵ Bk. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ, Mecazu'l-Kur'an, Fuad Sezgin tahkiki, Mısır 1955/1374, I/105, 118, 242.

⁶ Bk. Ferrâ Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad, Meâni'l-Kur'an, Beyrût 1980, I/380.

⁷ Bk. Et-Taberî İbn Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'an, Bulak 1323, XII/128.

⁸ Ebû İshak ez-Zeccac'ın aynı mealdeki görüşü için bkz., el-Ezherî Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, Tehzîbu'l-Lûğa, Kahire 1967, (Abdüselam Harun thk.), XV/459.

göstermiştir. İşin en önemli yanı, O'nun, baştan sona bütün Kur'an âyetlerini içine alan böyle muazzam bir tefsir de yazmış olmasıdır. Aslında **Taberî**'ye, Kur'an-ı Kerim'i kendi özgün atmosferi ve dokusu içinde anlama şansını veren, O'nun dilciliği yanında, rivayet ilimlerine olan vukûfiyetidir. Çünkü, rivayet ve hadis ilimlerinde taklitçi değil de tahkikçi bir yol izleyen bir kısım ulema, genellikle lûgat ilminde de semâî bir metod izlemişler ve sözkonusu bu disiplinler sayesinde, Kur'an kelimelerini anlama ve anlamlandırmada titiz davranmışlar, kendi görüş ve kanaatlerini, Kur'an kelimelerinin Allah'ın Kitabı'nın indiği dönem arapçasıyla kayıtlı tutmaya özen göstermişler ve nerelerde **rasyonelite** ile, nerelerde **sem'iyat** ile hareket edeceklerine dikkat etmeyi ihmal etmemişlerdir.

Te'vil kelimesinin Kur'anî anlamının korunması konusunda **Arapça Sözlükler**'le ilgili olarak da önemli bir husûsa işaret etmekte fayda vardır:

Bu konuda Arapça sözlükleri ikiye ayırmak gerekir:

Bir kısım sözlükler vardır ki, Kur'an kelimelerinin, ıstılahların hegemonyasına uğramadan önceki ümmî, saf ve orijinal anlamlarını verirler. Bu sözlüklere, hicrî 395'te vefat eden bir dilci olan **İbn Fâris**'in (395 h.) "**Mu'cemu Mekayîsi'l-Lûğa**" sı ile, Meşhur Türk Bilgini ve târihte ilk uçuş denemesini gerçekleştirmiş olan, hicri 453 vefatlı **İsmâil el-Cevherî**'nin "**es-Sıhah Tâcul-uğa ve Sıhâhul-ârabîyye**" adlı eserini örnek verebiliriz. Tabii ki, bu özellikte olan daha birçok eser vardır. Bunlar, arapça kelimelerin, ıstılahların istilasına uğramadan önceki anlamlarını koruyan lûgatlerdir ve bunların Kur'an'ı anlamada çok önemli yerleri vardır.

Bir kısım sözlükler de vardır ki, bunlar ansiklopedik evsafi haizdirler ve kelimelerin hem ilk çıktıkları günkü **vaz'î** manâlarını, hem de târih içerisinde kazanmış oldukları tüm diğer anlamlarını, herhangi bir ayırım gözetmeden ve çoğu kez tefrik de etmeden verirler. **İbn Manzur** (h.711)'un büyük eseri "**Lisânu'l-Arab**"ı ile, **Firûzâbâdî** (817)'nin "**el-Kaamûsu'l-Muhît**"i bu türden eserlerdir. Tabii, bu sözlüklerden sonra günümüze kadar kaleme alınmış, akademik yahut güncel nitelikli binlerce Arapça sözlük vardır ki, târihî süreç içerisinde her dilde olduğu gibi Arapça kelimeler de anlam değişmelerine uğradığı için ve bu eserler, Arapça kelimelerin başlangıçtan günümüze kadarki tüm anlamlarını vüs'atleri nisbetinde verdikleri için, Kur'an üzerinde araştırma yapan akademisyenlerin, bu tür eserlerden istifade etmeleri zordur. Onlar için, daha çok, ilk dönemlerin seçme ürünleri olan nitelikli sözlükleri elverişli ve yararlıdır.

Binanaleyh, Kur'an-ı Kerim'de 15 yerde geçen **Te'vil** kelimesi, geçtiği tüm yerlerde, **âkıbet, sonuç, bir şeyin ortaya çıkması, nicelik ve niteliği** gibi, hepsi de yukarıda işaret ettiğimiz üzere, aslında aynı noktada birleşen anlamlara gelir. Bu kelime Kur'an'da, kesinlikle doğrudan: "**Bir sözün anlamı, açıklanması, tefsiri**" gibi bir manâya gelmez. Bu, tabii ki bu kelimenin Kur'andaki kullanımı için sözkonusudur. Kur'an-ı Kerim'deki **Te'vil** kelimesi-

nin, **kelâm** yani **söz** ile ilgisi, yalnızca, **bir sözde ileride olacağı haber verilen bir olayın, zamanı geldiğinde ortaya çıkmasıdır**. Yine, **görülen bir rüyanın, zamanı geldiğinde fizik dünyada ortaya çıkmasıdır**. Mesela, Kur’anda, vuku bulacağı bildirilen ve anlatılan kıyamet, cennet-cehennem gibi hakikatlerin ve olayların, zamanı geldiğinde vuku bulmaları, bunlardan bahseden âyetlerin **te’villeri** yani akıbetleridir.

Kur’anda **te’vil** kelimesinin bu anlamı, henüz Kur’an inmeden önceki Arap dilinde, önemli bir kullanıma sahip idi. Buna göre, meselâ: “**talâat eş-şemsu: Güneş Doğdu.**” sözünün te’vili: Bu sözde bildirilen olayın vukuu, yani “**Güneşin ufuktan sökün edip doğması**”dır. Görüldüğü gibi, bunun **tefsir** kelimesi ve kavramıyla, bu sözde haber verilen bir gerçeğin vukû bulması dışında hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.

Bunun yanı sıra, **te’vil** kelimesi, Allah Tealâ’nın **müteşâbih** sıfatlarının geçtiği Kur’an âyetleri için sözkonusu edildiğinde: “**Hakikat, mahiyet, nice-lik-nitelik**” gibi anlamlara gelir. Hepsi de tek noktada birleşen bu manâlar aslında, te’vilin **âkıbet** anlamıyla ikizdir. Binanaleyh **te’vil** kelimesinin anlamını, Allah’ın sıfatları da dahil tüm müteşâbihler ve haber içeren Kur’an-ı Kerim âyetleri ve hadis-i şerifler için şu iki kelimedede toplayabiliriz: **Âkıbet ve Hakikat**.

Kur’anda te’vil kelimesinin yer aldığı âyetlerden kimilerinde bu kelimenin bu anlamı son derece açık iken, kimilerinde, kültürel şartlanmaların da tesiriyle, sıradan okuyucular bir tarafa, nitelikli okurlar, âlimler ve araştırmacılar için bile kapalı gelebilmektedir. Ancak bu kapalılık, Kur’anın, konuyu kapalı ele almasından veya muğlâk hale getirmesinden değil, kültürel altyapı eksikliğinden veya kültürel şartlanmışlıktandır.

3. Kur’anda Te’vil kelimesine doğru anlam verememenin, Kur’anı anlamada yanlışlara ve sorunlara yol açması

Elbette ki bu durum, büyük sorunlara yol açmış ve can alıcı kavramlar bu nedenle çarpıtılmış ve yara almıştır! Şöyle ki, **Âlü İmran Sûresi**’nin **yedinci âyeti**, orada geçen te’vil kelimesine **tefsir** anlamı verildiği için, “**Kur’an-ı Kerim’de, anlaşılmayan ve manâsını Allah’tan başka kimsenin bilmediği âyetlerin var olduğu**” gibi abes ve bir o kadar da tehlikeli ve yanlış bir sonuç ortaya çıkarmıştır! Oysa ki, bilindiği üzere Kur’anın bizzat kendisi, baştan sona, anlaşılmak ve anlatılmak için indirildiğini söyleyen, insanları kendisi üzerinde düşünmeye ve anlamaya çağıran âyetlerle doludur. Kur’anın anlaşılması konusunda böylesine sakıncalı bir metodoloji sorununu ortaya çıkaran bu dikkatsizlik, ayrıca, bu kelimenin geçtiği diğer birçok âyette anlam tıkanmalarına da sebep olmuştur. Meselâ şu âyet-i kerimeyi ele alalım:

“Hel yenzurûne illâ te’vilehû? Yevme ye’tî te’viluhû yekûlu’İlezîne nesûhu min kablu: Kad câet rusulü Rabbinâ bi’l-hakkı

fe hel lenâ min şufeâe fe yeşfeû lenâ ev nuraddu fe na'mele ğayrallezî kunnâ na'melu...⁹

Burada, Kur'an-ı Kerim'in, âhîret ve ahvâliyle ilgili gelecekte vukû bulacağını bildirdiği gerçeklere inanmayan inkârcıların aptalca tutumlarından ve sözkonusu hakikatlerin vukû bulacağı günde onların pişmanlıklarından bahsedilerek şöyle deniliyor:

“Onlar, **onun te'vilini** (Kur'anın haber verdiği gerçeklerin ortaya çıkmasını) mı bekliyorlar?! O'nun **ortaya çıkacağı** gün geldiğinde, daha önce onu umursamayanlar diyeceklerdir ki: “Meğer Rabbimizin elçileri (dünyada iken) gerçeği getirmişler! Şimdi nerede bizim şefaathçiler? Gelseler de bizi kurtarsalar! Yahut (dünyaya) geri gönderilsek de, bu yaptıklarımızdan başkasını yapsak!” (7 A'râf 53)

Burada, **ortaya çıkma** (veya vukû bulma) diye terceme ettiğimiz kelime, görüldüğü üzere âyetteki **te'vil** kelimesidir. Şayet bunu **tefsir** olarak çevirirsek, müşriklerin ve bil'umum inkârcıların, Hz. Peygamber yahut Kur'an'dan bir **tefsir** ve **açıklama** bekledikleri sözkonusu edilmiş olur ki, bu hem anlamsız ve mantıksız, hem de abestir. Çünkü, inkârcılara konuyla ilgili herhangi bir açıklamanın yapılmamış olması mümkün değildir ve gerekli bütün tefsir ve açıklamalar Kur'an tarafından yapılmıştır. Bu durumda, müşriklerin onun açıklamasının gelmesini bekliyor olmaları komik olur.

Fakat ne kadar hayreti mûciptir ki, yukarıda niteliklerinden sitayişle bahsettiğimiz ilk dönem tefsirleri dışında, birçok eski ve yeni **tefsir** ve **mealler**'de, âyette geçen **te'vil** kelimesine **tefsir** ve **açıklama** anlamı verilmiştir.¹⁰ Hattâ, emsalleri içinde her yönden üstün niteliklere sahip olan bazı meal ve tefsirlerde bile, bu hata ve zühûle rastlanmaktadır. Mesela Merhum Üstad **Muhammed Esed**, âyeti şöyle çevirmiştir:

“(İmdi, inanmayanlar) o (Hesap Günü'nün) nihâî anlamının açıklanmasından başka bir şey mi bekliyorlar? (Ne var ki), onun kesin anlamının açıklandığı Gün, onu vaktiyle umursamayan kimseler: ‘İşin doğrusu, Rabbimizin elçileri bize gerçeği söylemişlerdi! ...’ diyeceklerdir.”¹¹

İlginçtir, Muhammed Esed, yaptığı bu çeviriden mutmain olmamış olacak ki, dipnotta, te'vil kelimesini, evire çevire, **ortaya çıkma** ve **âkıbet** anlamında izah etmeye çalışmıştır.¹² Esed gibi, Arap Dili'nde hatırı sayılır bir ilmî seviyeye ve şahsiyet olarak üstün bir zekâyâ sahip olan bir ilim adamını bile, görüldüğü gibi, muahhar dönemlerin ürünleri olan tefsirler, yanıltmıştır. Gerçi sonuçta

⁹ 7 A'raf 53

¹⁰ Bkz., İbn Kesîr İ'maduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Beyrut 1966/1385, III/504.

¹¹ Esed Muhammed, Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir (Çeviren, Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 1999/1420, I/281.

¹² Esed, age., I/281.

Esed Merhum, buradaki engeli, üstün kültürel seviyesi ve akliyye (rasyonalite) si ile, dipnotta olsun aşmaya çalışmıştır! Fakat, aşamayıp, kendisinin de tehâ-lükle eleştiriler yönelttiği, muahhar dönemlerin ürünü olan **geleneksellik en-geli**'ne, Kur'andaki te'vil kelimesinin geçtiği diğer birçok âyetin tercemesinde yenik düşmüştür!

Meselâ, **Âlu İmran Sûresi'nin 7. âyetini** bakınız nasıl terceme etmiş-tir:

“...Oysa, Allah'tan başka kimse onun (müteşâbih'in) kesin anlamını bilemez.”¹³

Esed Merhum burada da yine, dipnotta telafi açıklamalarında bulunmuş-tur.

Yûnus Sûresi 39. âyet'in çevirisinde de aynı problem tekerrür etmiştir: “...Ve lemmâ ye'tihim te'viluhû: ...ve önceden kendilerine açıklanmamış olan şeyi yalanlamaya eğilimliler.”¹⁴

Oysa ki, burada onlara açıklanmamış olan bir husus sözkonusu değildir! Çünkü, onların, kendilerine açıklanmayan bir şeyi inkâr etmeleri sözkonusu olamaz! Esasen tercemede başka isabetsizlikler de vardır; şöyle ki:

“**Ve lemmâ**” edatının: “**önceden**” anlamıyla karşılanması doğru de-ğildir; “**Henüz**” denmesi gerekirdi. Dolayısıyla, henüz kendilerine açıklanma-mış bir şeyi müşriklerin inkâr etmelerinin herhangi tutarlı bir tarafı yoktur!¹⁵

Meal Dünyası'nın henüz tanıdığı ve emek mahsûlü iki çalışmada da aynı durum sözkonusudur:

a. “Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve kendilerine yorumu gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar.”¹⁶

b. “...ilmini kuşatamadıkları ve kendilerine de henüz yorumu gelmemiş bir şeyi, Yani Kur'an'ı yalanladılar.”¹⁷

Kur'an-ı Kerim, **Hz. Yûsuf**'un çocukluğunda gördüğü bir rüyasını bize nakleder.¹⁸

Buna göre, Hz. Yusuf rüyasında, **güneş ile ay** ve **onbir yıldız**'ın kendi-sine secde ettiğini görmüş ve babası **Ya'kub** as., **O**'na bu rüyasını kardeşlerine anlatmamasını tenbih etmişti. Nihayet, bilindiği gibi Hz. Yûsuf'un başından bir sürü maceralar geçtikten ve Mısır Yönetimine hâkim olduktan sonra, **anne-**

¹³ Esed, age., I/88

¹⁴ Esed, age., I/401

¹⁵ Esed, a.y.

¹⁶ 10 Yunus 39, Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 212.

¹⁷ 10 Yûnus 39, Parlıyan Abdullah, Kur'an-ı Kerim ve Özlü Tefsir/Tefsirlerin Özü, Damla Ofset, Konya 2001, s. 212.

¹⁸ 12 Yusuf 4-5.

babası'yla **onbir kardeşi**, Kenan Diyarı'ndan kendisini görmeye gelmişlerdi. Kur'an, o heyecanlı sahneyi şöyle hikâye eder:

“Yusuf, Anne-babasını tahtın üzerine çıkardı ve hepsi O'nun önünde saygıyla eğildiler (secdeye kapandılar). İşte o zaman Yusuf dedi ki: “Babacığım! İşte bu, daha önceki rüyamın te'vili (ortaya çıkışı)! Kuşkusuz Rabbim onu gerçekleştirdi.”¹⁹

Burada **te'vil** kelimesinin **gerçekleşme, ortaya çıkma, âkıbet** anlamına geldiği o kadar açıktır ki, bizzat âyette geçen “**Kuşkusuz Rabbim onu gerçekleştirdi.**” ifadesi, bu anlamı vurgulamaktadır. Buna rağmen, pek çok mealde **te'vil** kelimesi bu âyette de, olayın akışına, cümlelerin yapısı ve bağlamına hiç uymadığı halde, **yorum** ve **anlam** olarak terceme edilmiştir. Mesela:

Dedi ki: “Ey babacığım! İşte bu, daha önce (gördüğüm) rüyanın yorumudur.”²⁰

“Ey babacığım!” dedi, “Vaktiyle gördüğüm rüyanın gerçek anlamı buydu demek!”²¹

“Yusuf Dedi ki: ‘Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur.’”²²

“Yusuf dedi: ‘Ey babacığım! Yıllar önce gördüğüm rüyanın gerçek anlamı buydu demek!’”²³

“Yusuf: ‘Babacığım, dedi, işte bu, önceden (gördüğüm) rüyanın yorumudur.’ dedi.”²⁴

4. Tefsir ve Te'vil kelimelerindeki temel anlam farkı:

Te'vil kelimesinin Kur'an-ı Kerimde geçtiği onbeş yerde, hangi anlamlarda kullanıldığını yukarıda açıklamaya çalıştık. Burada kısaca **tefsir** kelimesi üzerinde durmamız gerekiyor. Arap dilinde:

“Tefsir: Bir şeyin üzerindeki örtüyü açmak, hastadan alınan sıvı örneğine bakarak hastalığı teşhis etmek, kısalığından ya da içerisinde bulunan bazı bilinmeyen öğelerin bulunmasından dolayı kapalı ve muğlak olan bir sözü açık-

¹⁹ 12 Yusuf 100.

²⁰ Ali Özek ve Arkadaşları, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meali, Kral Fahd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu, Medine 1412, s. 246.

²¹ Esed, age., II/478

²² Halil Altıntaş, Muzaffer Şahin, age., s. 246.

²³ Abdullah Parlıyan, age., s. 246.

²⁴ Derveze M. İzzet, et-Tefsiru'l-Hadîs Nüzul Sırasına göre Kur'an Tefsiri (çeviri, Ekrem Demir), Ekin Yayınları, İstanbul 1997, II/527. İlginçtir ki, eserin mütercimi, müellif Merhum Üstad Derveze'nin “**Te'vilu ru'yâye**” terkihiyle ilgili olarak yaptığı: “**Rüyamın gerçekleşmesi**” tarzındaki açıklamasına rağmen, âyette geçen **te'vil** kelimesini yine “**yorum**” olarak çevirmiştir!(bk., II/528).

lamak”²⁵ demektir. Kısacası tefsir kelimesi: açıklamak ve yorumlamak anlamındadır. Kur’an-ı Kerim’de de aynı anlamda kullanılır ve sadece bir yerde geçer:

“Velâ ye’tûneke bi meselin illa ci’nâke bi’l-hakkı ve ahsene tefsîran: Onlar sana bir mesel (akıl yürütme ve kıyas) getirmeye görsünler; biz sana derhal, hakkı ve en güzel açıklamayı getiririz.”²⁶

Görüldüğü üzere, Kur’anî konumu içerisinde **tefsir** ve **te’vil** kelimeleri birbirlerinden çok farklı manâlarda kullanılmışlardır. Ancak, dînî ve edebî literatürde **tefsir** ve **te’vil** kelimelerine gelince, durum tamamen değişmekte ve bu iki kelime, bazan birbirleriyle **yakın anlamlı** (mütekarib), bazan da **eş anlamlı** (müteradif) olarak kullanılmaktadır. Artık bu kullanım, **tefsir** ve **te’vil** kelimelerinin **ıstılâhî** yani belli bir ilim dalına âit olan kullanımlarıdır.

Tefsir, Fıkıh ve Usûl (metodoloji) gibi İslâmî ilimlerde teknik bir ta’bir olarak **Te’vil** kelimesini şöyle tanımlayabiliriz:

“Bir sözü, zâhirî anlamı dışında, ihtimali bulunduğu manâlardan birine, bu manâyı destekleyen geçerli bir delil ve nedenle hamletmektir.”²⁷

Bu, te’vil kelimesinin daha çok, **fıkıh usûlü**’ndeki anlam ve tanımıdır. Te’vil kelimesinin, tefsir ilmindeki ıstılâhî manâsına gelince, çeşitli şekillerde tarif edilmiştir.

Bu ta’riflerden önemli olan bir ikisini vermeden önce, şunu belirtelim ki, yukarıda adı geçtiği üzere, ünlü tefsir bilgini **İbn Cerir et-Taberî** ve benzeri birçok müfessir, eserlerinde **te’vil** kelimesini **tefsir** anlamında kullanmışlar, hatta eserlerine **tefsir** kelimesi yerine bu kelimeyi ad olarak vermişlerdir. Bununla, ister zâhirine uygun düşün ister düşmesin, bir sözün tefsir, açıklama ve yorumlanması anlamını kasetmişlerdir. Dolayısıyla, **tefsir ilmi**’nde kullanılan **Te’vil** kelimesinin bilinen yaygın **ıstılâhî** manâsı budur. Buna göre te’vil, tıpkı tefsir gibidir ki, doğru yapıldığında makbuldür ve benimsenir; yanlış ve batıl olduğunda ise, reddedilir ve benimsenmez.²⁸

İmam Beğavî’nin tefsir ve te’vil tarifleri şöyledir:

²⁵ Bk., el-Cevherî, İsmâil b. Hammad, es-Sihah Tâcu’l-Luğa ve Sihahu’l-Arabiyye, Dâru’l-Kitâbu’l-Arabî, (Ahmed Abdulğafûr Attar neşri), Kahire1956/1376, II/781; İbn Fâris Ebu’l-Huseyn Ahmed, Mu’cemu Mekayisi’l-Luğa, Abdüsselam Harun thk., Mısır, 1969/1389-1972/1392, IV/504; er-Rağib Huseyn b. Muhammed el-İsbahânî, el-Mufredât fi Ğarîbi’l-Kur’an (Dr. Muhammed Halefullah neşri), Mısır/Cezîre, 1970, s. 571-72; ez-Zemahşerî Cârullah Ebulkasim Mahmud b. Omer, Esâsu’l-Belâğa, Dâru’ş-Şa’b, Kahire, 1960, s. 717; ez-Zehabî Muhammed Huseyn, et-Tefsîr ve’l-Mufessirûn, Kahire, 1961/1381, I/13 vd.

²⁶ 25 Furkan 33.

²⁷ Bk. El-Makdisî Zenuddîn Mer’ıyy b. Yûsuf el-Kermî el-Hanbelî, Ekavîlu’s-Sikat Fî Te’vil’l-Esmâ ve’s-Sıfât ve’l-Âyâti’l-Muhkemât ve’l-Muteşâbihât (Şuayb el-Arnaût neşr ve tahkiki), Beyrut 1985/1406, s. 47-48; Şevkânî Muhammed b. Ali, İrşâdu’l-Fuhûl, Mısır 1937/1356, s. 176; Zehebî, age., I/17 vd.; Zeydan Abdulkerîm, el-Vecîz Fî Usûli’l-Fıkh, Bağdad 1973/1393, s. 287.

²⁸ Bk., Ebû Ubeyde Ma’mer b. El-Musennâ et-Teymî, Mecâzu’l-Kur’an (Fuad Sezgin tahkik ve neşri), Mısır 1955/1374, I/86; Malatî Ebu’l-Mehasin Yusuf b. Muhammed, Şerhu’l-Akîdeti’t-Tahâviyye, Beyrût, 1391, s. 235; Zehebî, age., s. 19.

Te'vil: Âyet-i Kerimeyi, öncesi ve sonrasına (yani bağlamına) uygun olan muhtemel anlamına, Kur'an ve Sünnet'e ters düşmeksizin, istinbat ve dirayet yoluyla hamletmektir.

Tefsir ise: Âyeti, nüzûl sebepleri ve diğer açıklayıcı öğeleri dikkate alarak açıklamaktır.²⁹

Meşhur İmam **Ebû Mansûr el-Mâturîdî**'nin ta'rifleri ise şöyledir:

“**Tefsir:** Âyetten murad olunan anlamın, öyle olduğunu kesin olarak söylemek ve o manânın kastedildiğine Allah Teâlâ'yı şahit tutmaktır. Bu şekilde yapılan tefsir şayet sağlam ve kesin bir delile dayanıyorsa doğrudur; dayanmıyorsa yasaklanmış olan rey tefsiri türündendir.

Te'vil ise: Kesin kaydıyla söylemeksizin ve Allah Teâlâ'yı şahit tutmaksızın, âyetin muhtemel manâlarından birini tercih etmektir.³⁰

Bu bakış açısına göre **tefsir:** rivayet'e, **te'vil** ise: dirayete dayanılarak yapılan açıklamadır.

Şunu tekrar vurgulayalım ki, **tefsir** ve **te'vil** kelimelerinin bu anlam ve tanımları, **fıkıh**, **kelâm**, **tefsir** ve **usûl** gibi belli başlı İslâmî ilim dallarına âit olan tanımlardır. Kur'anda bu iki kelimenin hangi anlamda kullanıldığını belirtmiştik.

5. Âlü İmran sûresi yedinci âyette geçen te'vil ve müteşâbih kelimelerinin anlamı-Kur'anda manâsını Allahtan başka kimsenin bilemeyeceği âyetlerin olup olmadığı-Müteşâbihleri, Allah'ın yanı sıra, râsîh (ilimde derinleşmiş) âlimler de bilebilirler mi?

Bu âyeti, dilimize şöyle çevirebiliriz:

“O'dur sana Kitab'ı indiren! O'nun *muhkem* olan âyetleri, Kitabın aslı'nı oluştururlar. Bir de O'nun *müteşâbih*'leri vardır ki, kalplerinde çarpıklık bulunanlar, kafaları karıştırmak ve gelecekle ilgili tahminler yürütmek üzere, Kitab'ın müteşâbihleri'ne sarılırlar. Halbuki, onların gelecekte nasıl sonuçlanacağını ve içyüzlerinin ne olduğunu Allah'tan başka kimse bilmez. Bilgide derinleşmiş ilim uluları derler ki: 'Bizim bunlara imanımız tamdır; çünkü hepsi de Rabbimiz katındandır.' Gerçeği ancak akli erenler kavrarlar.”³¹

Yukarılarda müteaddit defalar belirttiğimiz üzere, Kur'anda **te'vil** sözü, bir şeyin **âkıbeti**, **mahiyet** ve **hakikatı** anlamına geldiği ve bunu ortaya koyan birçok sahih rivayet ve dil kullanımı bulunduğu halde, işbu Âlü İmran âyeti ve te'vil kelimesinin geçtiği diğer birçok Kur'an âyeti, bu lâfzın dînî literatürdeki

²⁹ Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn, İstanbul, 1941/1360, I/355; Zehebî, age., I/21.

³⁰ Mâturîdî Ebû Mansûr Muhammed, Te'vilât, Konya Yusufağa Ktp. No:5552,varak 1b; Zehebî, age., I/19.

³¹ 3 Âlü İmran 7.

terminolojik manâsı olan **tefsir**, **açıklama** ve **yorum** olarak anlaşılıp yorumlanmış, âyetin tefsirinde ciddî bir hata yapılmıştır. Buna göre:

“Kur’anda tefsiri ve anlaşılması mümkün olmayan, mânâsını ancak Allah’ın bildiği birtakım âyetler vardır.”

Oysa ki, bu âyette geçen **müteşâbih** kelimesinin lûgavî anlamı şudur:

“Bir başkasıyla benzeştiği ve karıştığı için, iyi ayırt edilmeyen ve açık-seçik anlaşılmayan şey.”³²

Müteşâbih kelimesinin bu âyette geçen anlamıyla, dînî terminolojideki istilâh anlamı birbirinden farklıdır. **Âlu İmran Sûresi**’nde geçen **mütüşâbih**’ten maksat, Kur’an’ın bütünlüğünden ve âyetle ilgili nüzûl sebeplerinden de anlaşılacağı üzere:

Kur’an âyetlerinde gelecekte vukû bulacağı bildirilen *kıyamet*, kıyamet öncesi ve sonrası olaylar, Yahûdilerin *ebced* hesabına dayanarak Muhammed Ümmeti ve İslâm Dini’nin hükümlerine dâir hesaplamaya kalkıştıkları *mukattaa harfler*, Allah Teâlâ hakkında âyet ve hadislerde geçen *zat*, *nefs*, *vech*, *yed*, *istivâ* ve *nüzûl* gibi ifadeler, Hz. İsa için kullanılan *Allah’ın rûhu* ve *Kelimesi* gibi tabirlerdir.

Bunlar, görüldüğü üzere, ya gelecekte vukû bulacakları için **gaybî** olaylardır; ya da Allah Teâlâ’nın zat ve sıfatlarını ilgilendirdikleri için, beşer aklının idrak sınırlarının ötesinde yer alan **hakikat** ve **mahiyetler**’dir. Bunlardan, istikbalde vukû bulacakları bildirilen müteşâbihlerin, ne zaman meydana gelecekleri kesinlikle bilinmez. Allah’ın zat ve sıfatlarıyla alâkalı olan müteşâbih âyetlerde geçen ifadelerin ise, hakikat, mâhiyet ve keyfiyetleri yine bilinmez; bunlara, âyet ve hadislerde bildirildiği üzere oldukları gibi, zâhir ve hakikatlerinden ayrı başka anlamlara çekilmeden, mâhiyetleri Allah’a havale edilerek inanılır. Görüldüğü gibi, müteşâbihlerle ilgili olarak kullanılan kelime, **tefsir** değil **te’vil** kelimesidir; dolayısıyla, müteşâbihlerin **tefsir**’leri değil, **te’vil**’leri yani **akıbet ve mahiyetleri bilinmez** denilmektedir.

Müteşâbih’lerin **tefsir**’lerine yani **anlam**’larına gelince, bunlar bilinir. Meselâ, Allah Teâlâ’nın **istiva** sıfatını alacak olursak, **İmam Mâlik**’in de dediği gibi, istivanın manâsı ma’lumdur yani bilinir; o da: “**Allah Teâlâ’nın, arşının üzerinde olduğudur.**” Fakat istivanın te’vili yani nasıllık ve niceliği, Allah’ın istivasının nasıl bir şey olduğu, Allah’ın, arşının üzerinde ne şekilde bulunduğu gibi, nitelik ve niceliğe yani âkıbet ve hakikate ilişkin hususlar bilinmez.

Binanaleyh, Âlu İmran âyetinde yasaklanan, müteşâbih de olsalar bazı Kur’an âyetlerinin tefsir edilmeleri ve anlaşılmaları değil, bunların nasıllık ve

³² Bk. Râğib el-İsbahânî, age., s. 373-374; Zemahşerî, age., s. 477; Zerkûr Adnan Muhammed, Ulûmu’l-Kur’an, el-Mektebu’l-İslâmî, Dimeşk, 1974/1404, s. 164-176.

nicelikleri hakkında tahmin ve ihtimaller yürütmektir ki, Kur'anın dilinde bunun adı **te'vil**'dir ve yasaklanan budur.

Mesela, **müteşâbihat**'tan olan **mukattaa harfler**'in tefsirleri yasaklanmamış, bunun için de sahabe döneminden itibaren bunlarla ilgili pek çok tefsirler yapılmış ve **onlarca** anlam ileri sürülmüştür.³³

Bu nedendir ki biz, hazırlamakta olduğumuz Meal çalışmamızda, Bakara Sûresinin birinci âyetini dilimize şöyle çevirdik:

Elif Lâm Mim (den ibaret, alın size kendi dilinizden bir Kitap) !

Bu çevirinin, elbette ki, tâ ilk dönemlere uzanan ilmî bir dayanağı vardır ve yapılan onlarca yorum içerisinde yer alan ma'kul bir yorumdur.³⁴ Dolayısıyla, yasak kılınan, **müteşâbihat**'tan olan **mukattaa harfler**'in anlaşılması ve tefsir edilmeleri değil, te'villeri, yani gelecekle ilgili hangi olaylara delâlet ettikleri ve bunların mâhiyet ve hakikatleri yani **âkibetleri**'dir. Çünkü, Âlü İmran âyetinin nüzûl sebeplerinden de anlaşıldığı üzere, **Cifr** ilmine meftun ve mübtela olan hurafeci **Yahûdî Milleti**, bu harflerden hareketle, gelecekle ilgili birtakım tahminler yürütmüşlerdi de Kur'an onlara bu âyetle gereken cevabı vermişti.

Kısacası, bu âyetten, Kur'anda anlaşılması imkânsız bazı âyetlerin bulunduğu kesinlikle anlaşılmaz. **İbn Cerir Taberî**'nin dediği gibi:

“Allah Tealâ'nın Peygamber S.e vahyettiği Kur'an âyetlerinin hepsi, O'na ve ümmetine açıklanmak ve âlemlere hidayet olmak üzere indirilmiş olup, Allah'ın Kitabı'nda, ne insanları ilgilendirmeyen ve onların ihtiyacı olmayan bir şey, ne de onların ihtiyaç duydukları halde anlamaya yol bulamayacakları bir husus, kesinlikle yoktur!”³⁵

Kur'an-ı Kerim'de Allah Tealâ'nın sıfatları olarak geçen **istiva**, **yed**, **vech** gibi müteşâbih âyetlerin manâlarının, Allah'ın şanına uygun ve lâıyk bir şekilde, fakat hakiki ve reel manâlarıyla anlaşılması, Kur'ana göre yasaklanmamış, yukarıda işaret ettiğimiz gibi bunların sadece **te'villeri** yani insan alınca, fizik dünyaya bakılarak Allah Tealâ'ya roller biçilmesi ve O'nun bir şeye benzetilmesi yasaklanmıştır.

³³ Bk., Taberî Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyan fi Tefsîri'l-Kur'an, Bulak 1323, I/67-74

“Birisine derse ki: ‘Tek bir harf bu kadar çok ve farklı anlama nasıl gelebilir?!’ Buna cevap olarak deriz ki: ‘Tıpkı Arapçada tek bir kelimenin birden çok anlama geldiği gibi! Meselâ, nasıl **üm-met** ve **din** kelimeleri bir çok anlam içeriyorsa burada da durum aynıdır...’ (Taberî, age., I/72-73); Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Mısır tsz., II/3-12; Kurtubî Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, Mısır 1952/1372, I/155 vd.; İbn Zübeyr Ahmed b. İbrahim el-Ğirmâtî, Milâku't-Te'vil el-Katî' bi Zevi'l-İlhâd ve't-Ta'tîl fi Tevcihi'l-Müteşâbihi'l-Lafzî min Âyi't-Tenzîl, Saïd el-Fellâh tahkiki, Beyrut 1983/1403, I/173.

³⁴ Bkz., İbn Kesîr, age., I/67.

³⁵ Taberî, age., V/96; “Allah Tealâ Kur'an-ı Kerim'de kullarına faydası olmayacak ve onların anlamayacakları bir şey indirmemiştir.” (İbn Kuteybe, Te'vilu Muşkili'l-Kur'an; 98-101)

Bu âyetin, nüzul öyküsü ve konusuyla ilgili, kaynaklarda özetle şu bilgilere rastlanır:

1. Âyette kasdolunanlar, **Necran Hıristiyanları**'dır. Bunlar, bir heyet halinde Peygamber S.e gelip İsa Aleyhisselam hakkında tartışmışlar, Kur'an-ı Kerim'in, Hz. İsa hakkında kullandığı "**Allah'ın Rûhu ve Kelimesi**" tabirini duyunca, bunu kendi sapık akîdeleri doğrultusunda te'vil edip, İsa'nın ulûhiyyetine delil göstermeye kalkmışlardır.³⁶

2. Âyet, Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki Yahûdîler, bir vesileyle Hz. Peygamber'den işittikleri mukattaa harflerden, **ebced** hesabı ve **cifir ilmi** yoluyla, Müslümanların yeryüzündeki yaşam ve hükümlerlik süresini çıkarmaya kalkmışlar, bunun üzerine nâzil olmuştur. Aynı şekilde âyet, Zeccac ve Ferrâ'nın kaydettiklerine göre, Kur'an-ı Kerim'de yer alan haberler ve Kur'anda Allah'ın va'dettiği geleceğe dair gerçekler hakkındadır. Dolayısıyla, kıyamet ve ba'sin ne zaman vukû bulacağını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini vurgulamaktadır.³⁷

3. Bu âyet, terminolojik anlamıyla **te'vil**'e (farklı anlam ve yoruma) ihtimali bulunan bazı âyetleri, Kur'an ve hadislerin muhkematına aykırı olarak te'vil (tefsir) ve tahrife tabi tutan ve böylece dinde bid'at çıkararak herkes hakkındadır.³⁸

Bütün bu rivayet ve değerlendirmelerden, özellikle de, âyette yer alan:

"Bir de O'nun müteşâbih'leri vardır ki, kalplerinde çarpıklık bulunanlar, kafaları karıştırmak ve gelecekle ilgili tahminler yürütmek üzere, Kitab'ın müteşâbihleri'ne yapışır!" açıklamasından anlaşılabilir ki, burada Kur'anın müteşâbihlerinin anlaşılacağı söylenmiyor; bilakis Kur'an âyetlerinin, birtakım çarpık amaç ve ideolojilere âlet edilmesi kötüleniyor. Sırf müteşâbihlere takılarak Kur'ana parçacı yaklaşım yeriliyor, Muhkem âyetlerin Kur'anı anlamada önemi vurgulanıyor; Allah'ın Kitabına art düşünceli yaklaşımlar zemmediliyor ve yasaklanıyor.

6. Allah'ın sıfatlarını konu alan müteşâbih Kur'an âyetlerinin anlaşılıp anlaşılmayacakları

Kur'anın tümü üzerinde düşünmemiz ve âyetlerini anlamak için çaba sarfetmemiz gerekmektedir. Fakat burada, özellikle Allah'ın sıfatlarının konu edildiği müteşâbih âyetlerin anlaşılmasında, özellikleri icabı ayrı bir özenin gösterilmesi ve diğer âyetlere nisbetle özel birtakım şartlara daha riayet edilmesi gerektiğini ve bunun bizzat Kur'an tarafından istendiğini vurgulamamız gereki-

³⁶ Taberî, age., III/118; Vâhidî Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed en-Neysâbüri, Esbâbu'n-Nuzûl, Kahire 1968/1388, s. 61-62.

³⁷ Bkz., Zeccac Ebû İshak İbrahim, Meâni'l-Kur'an ve İ'râbu (Dr. Abdulcelil Şerh ve Thkiki), Beyrut 1408/1988, I/378; Ferrâ Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad, Meâni'l-Kur'an, Beyrut 1980, I/191; Taberî, age., I/71-72, III/118; Kurtubî, IV/15; İbn Kesir, I/68-69.

³⁸ Taberî, I/118-120; İbn Kesir, II/6-7.

yor. Her ne kadar Hz. Peygamber, Sahâbe, Tâbiûn ve müctehid imamlar, umûmun zannettiğinin aksine, müteşâbih âyetleri anlamaktan ve yeri geldiğinde tefsir ve izah etmekten kaçınmamışlarsa da, müteşâbihler konusunda daha bir titiz davranmışlar, Allah'ın sıfatlarını konu alan âyetleri anlarken ve tefsir ederken, **ta'tîl**'den, **teşbih** ve **tecsim**'den³⁹ şiddetle kaçınmışlardır. Ama hiçbir zaman bu ümmet, Hz. Peygamber de dahil, Allah'ın sıfatlarıyla ilgili müteşâbih âyetler hakkında:

“Bunlar anlaşılmazlar. Ne anlama geldiklerini biz bilmeyiz. Bunlara sadece iman eder geçeriz!” dememişlerdir. Nitekim, Peygamber S., Zümer Sûresindeki bir âyeti, hutbesi sırasında, son derece açık, somut, hakîki ve reel anlamıyla açıklamıştır ki, o âyet şudur:

“Onlar Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Halbuki tüm yeryüzü, kıyamet gününde O'nun avucundadır ve gökler O'nun sağ elinde dürüldür. Müşriklerin ortak koşmalarından münezze ve mütealdir O Allah!”⁴⁰

“Allah'ın Rasûlü minberde bu âyeti okurken, elini bir böyle bir şöyle çevirerek diyordu ki:

“İşte böyle, bu şekilde! Allah, kendi nefsi o gün ululayacak ve diyecek ki: **'Cebbar benim! Mütekebbir benim! Melik benim! Benim aziz! Benim kerim!'**

“Olayı nakleden sahâbi diyor ki:

“Bunları söylerken Hz. Peygamber ile birlikte minber öylesine sallanıyor ve sarsılıyordu ki, biz, **minber devrilecek** dedik!”⁴¹

Ümmetin İlkleri de Hz. Peygamber'i örnek alarak, Allah'ın sıfatlarını hakiki manalarıyla, fakat O'nun şânına ve müteal zatına yaraşır şekilde, teşbih ve tecsime sapmadan anlamışlardır. Fakat ne gariptir ki, dün ve bugün birçok kimse, müteşâbih âyetleri ısrarla, sembolik bir takım manâlarla te'vil etmişler, onları hakiki ve zahiri manalarıyla anlamanın teşbih ve tecsime yol açacağını söyleyip durmuşlardır. Buna göre acaba ilk mücessime ve müşebbihe -hâşa- Hz. Peygamber, Sahabe-i Kiram, Tâbiiler ve müctehid imamlar mı olmaktadır?!

Kur'andaki şu iki âyet ne ilginçtir ki, biri insan bazında, diğeri de eşya planında olmak üzere, Cenab-ı Hak'la ilgili olarak, fizik âlemdeki tüm benzetme yollarını reddetmiştir:

“Hiçbir şey, O'nun misli gibi (bile) değildir.”⁴²

“Hiç kimse, O'nun dengi-benzeri değildir.”⁴³

³⁹ **Ta'tîl**: İşlevsiz ve hükümsüz kılmak, **Teşbih ve Tecsîm**: Herhangi bir cisim ve eşyaya benzeterek onun gibi tasavvur ve telakki etmektir..

⁴⁰ 39 Zümer 67.

⁴¹ Müslim, münafikûn 23; İbn Kesir, age., II/328.

⁴² 42 Şûra 11.

⁴³ 112 İhlâs 4.

Bu her iki âyet de: **“Allah’a benzerler ve denkler kılmayın!”**⁴⁴ âyetinin açıklamasıdır. Aslında bu son âyet, tâbir caizse, Allah’ın zat ve sıfatları konusunda insanlar tarafından kesinlikle bir girdi ve müdahalede bulunulmamasını emretmektedir. Bu âyet şu anlama gelmektedir:

“Allah’ı belli ölçülere sığdırmaya ve O’na kendinizce roller biçmeye kalkamayın!”

Allah’ın arşa istivasını, insanın sandalyeye oturmasıyla bir tutan, O’nun nicelik ve niteliğini bilmediğimiz **yed** (el) ini, insanın uzvu olan eli gibi tasavvur eden zihniyet ile, **arşına istivası**’nı evrene hükmetmesi olarak te’vil eden ve elini **kudret** ya da **nimet** olarak algılayan zihniyet, birbirlerine tavır ve metod olarak çok yakındırlar; çünkü her ikisi de, **Allah’a kendilerince rol biçmektedirler**; böylelikle, ne bir ölçü ve misale, ne de herhangi bir beşerî ta’rif ve tahdide sığmayan **Yüce Yaratıcı**’yı, fizik dünyanın kaba geometrileri yahut insanın vehimler dünyasının şüpheci ölçülerine hapsedmeye kalkışmışlardır!

Her iki düşünce tarzında da, ilâhi sıfatları konu alan müteşâbihlerin te’viline kalkışıldığı ve Kur’anî yasağın çiğnendiği açıktır. **Müşebbihe**, Allah Teâlâ’nın **istiva** ve **yed**’ini, insanın oturmasına ve eline benzetirken, **Muattıla** yani **te’vil ve mecaz ehli** olan **sembolistler** de, Allah’ın istiva ve yed’ini, kudret ve egemenliğe teşbih ederek, herhangi şer’î ve geçerli bir delil olmaksızın tamamen kendi beşerî ve zihinsel dünyalarının sübjektif ürünleriyle oluşturdukları anlamlarla, **Zât-ı İlâhî’yi, tasvir ve tahdide yeltenmişlerdir**.

Kur’an-ı Kerimdeki birtakım anlatımları, herhangi bir mesnede dayanmadan temsîlî olarak yorumlayanlar, acaba hangi noktaya kadar temsîlî ve sembolist kalacaklardır?! Kur’anda bize **cennet, cehennem, hûri, ğılman, vildan, arş** ve **kürsî**’den bahsediliyor. Cennet, gerçekten bize anlatıldığı gibi, içinde şırl şırl ırmakların aktığı, serinlik ve selâmetin, ağaçların bulunduğu, kuşların cıvıldaştığı, hûrîlerin salındıkları, vildan’ın Cennet ehline hizmet için fırıl fırıl döndükleri reel bir mekândır; ama onların boy-posları, fizikî evsaf ve güzellikleri, nedir-nasıldır; o ağaçlar ve ırmaklar nasıl şeylerdir; evet bütün bunlar konunun **te’vil** yani **mâhiyet** ve **âkıbet** yönüyle alâkalı hususlardır; bizim için bilinmeyen şeylerdir. Ve yasaklanan da, bunlara girmektir. Evet ama, aynı zamanda bunları birer sembol, meselâ **müphem** ve **spirtüel** mahiyetler olarak algılamak ve değerlendirmek de yanlış ve yasaktır. Bu da, birtakım realiteleri ta’tile yani işlevsizliğe götürür! Üstelik, bu tip sembolist yaklaşım ve davranışların başlangıç ve bitim noktalarını belirlemede ve bunları ta’yinde bizim delilimiz ne olacaktır? Bunlar nihayet, bizim sübjektif zihin dünyamızın ürünleri olan yorumlar olmayacak mıdır? Herkes kendince değişik birtakım icat ve yorumlara gitmeyecek midir? Böylesine bir belirsizlik ve sınırsızlık içinde, sonuçta şuraya ulaşmamak için bir sebep var mı?

⁴⁴ 16 Nahl 74.

“Haşir, cismâni değil rûhanîdir ve insanlar öteki dünyada gerçekten değil manevi olarak haz ve elem duyacaklardır!”

Birileri çıkıp: **“Salât bir sembol, bir dua ve manevi bir konsatrasyondur!”** dese, eşyanın hakikatını nefyettikten ve her şeyi zill u zâil olarak gördükten sonra, buna karşı hangi delil ile çıkacaksınız? Allah’ın arş’ını hükümlerlik olarak anlarsanız, şu âyetleri ne yapacak ve onları nasıl yorumlayacaksınız?:

“Arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunan (melek) ler, Rablerini hamd ile tesbih ederler. Onlar Allah’a inanırlar ve mü’minler için bağışlanma dilerler.”⁴⁵

“Gök o gün yarılmış, artık çökmeye yüz tutmuştur ve melekler onun kenarında bulunmaktadırlar. Ve üstlerinde de, o gün, Rabbin’in arşını sekiz (melek) taşımaktadır!”⁴⁶

Konuyla ilgili sahih haberlere gelince, bunlardan sadece **Hz. Peygamber’in** bir sözünü hatırlatmakla yetineceğiz:

“Allah’tan Cennet isterseniz, Firdevs Cenneti’ni isteyin; çünkü O, cennet’in en orta yerindedir ve Rahman’ın Arşı, onun üstünde yer alır.”⁴⁷

Bütün bunları sembol olarak almak, hakikaten imkânsızdır!

Bilindiği üzere Kur’an, bizzat kendi ifadesiyle, **hak ile indirilmiş** bir Kitaptır. Hak ile indirilmiş olmak, boşuna olmayarak indirilmiş demektir ki, onun da manası şudur:

Allahın âyetleri, kendi hakiki ve zahiri manalarına delalet ederler. Kur’an âyetleri, bir takım zihin cimnastiklerine konu olsun diye değil, insanların inanç ve amel dünyalarına, Allah’ın murad ettiği şeklin ve düzenin verilmesi için indirilmişlerdir. İnsanlığın, Allah’ın istediği istikamette değişim ve salâha kavuşması da ancak bununla mümkündür. Dolayısıyla, Kur’an âyetleri, herhangi geçerli ve şer’î ve bir delil ve gerekçe olmadıkça, Arap dilindeki kendi hakiki ve reel manalarına göre anlaşılmalıdır. Şayet Allah’ın âyetleri, böyle değil de, bizim son derece karmaşık zihin dünyamızda icad ettiğimiz ve nihayet zan ve vehimden öteye geçmeyen ölçülere göre anlaşılacak olursa, o zaman, konuşan ve mesaj veren ana öge Kur’anın kendisi değil, aksine, insanın nefs-i emmaresi ve hevası olur!

7. Yûsuf Sûresi’nde Geçen Rüya Te’vili’nden Maksat, Çoğu Meallerde Görüldüğü Gibi Rü’ya Tabir Etmek midir?

“İşte Rabbin seni böyle seçecek ve sana (rüyada görülen) olayların te’vilini öğretecek...”⁴⁸

⁴⁵ 40 Mu’min (Ğafir) 7.

⁴⁶ 69 Hakka 16-17.

⁴⁷ Buhari, cihad 4; Tirmizi, cennet 4; İbn Hnbel, Musned, II/335; İbn Mace, zühd, 39.

⁴⁸ 12 Yusuf 6.

Te'vil kelimesi Kur'an'da geçtiği tüm yerlerde, baştan beri söylediğimiz gibi:

“**Bir şeyin ortaya çıkması, âkıbet ve sonucu**” anlamına gelir. Dolayısıyla bu âyette de aynı anlamdadır. Buna göre, **rüyanın te'vili** demek, insanın uykuda iken gördüğü rüyanın çıkması, yani fizik dünyada gerçekleşmesi demektir. İnsan rüyasında, temsîlî olarak birtakım gerçekler görür. Şayet, misal âlemi diyebileceğimiz rüyasında gördükleri, gündüzün yaşadığı olayların bilinçaltına itilmiş psikolojik birikimlerin taşmasından ibaret vehimler, hayaller ve şeytani vesveseler değil de, muhatabı bir konuda uyarıcı niteliği haiz olan **sadık/gerçek** bir rüya ise, bu, umumiyetle zamanı geldiğinde reel hayatta gerçekleşir ve kişi bununla karşılaşır. İşte bu, **rüyanın te'vili** yani **hakikat haline dönüşmesi ve gerçekleşmesidir**. Dolayısıyla bu, **rüyanın yorum ve ta'biri** olmayıp, rüyanın gerçekleşmesi, misal âleminden hakikat alemine çıkmasıdır. Dolayısıyla, **rüyanın te'vili**, **rüyanın yorumlanması**'ndan ayrı bir şeydir ve Kur'an'da geçen **Te'vilu'r-Ru'yâ** (rüyanın te'vili) ve **Te'vilu'l-Ehâdis** (rüyada görülen olayların te'vili) kelimeleri, **rüyanın yorumu** manasında değil, **rüyanın âkıbeti** yani **gerçekleşmesi** manasındadır.

Ancak şu var ki, insan, rüya konusunda bilgi ve deneyim sahibi ise, rüyasında gördüğü şeylerin neye çıkacağını, hayatta ne gibi bir şeyle karşılaşacağını ve başına iyi ya da kötü ne geleceğini, henüz rüyası gerçekleşmeden önce, bir ölçüde, bazan çok net bir şekilde sezebilir. İşte bu, kişinin, henüz **rüyasının te'vili** yani **akıbet ve hakikatı** ortaya çıkmadan önce, rüyasının te'vilini yani neye çıkacağını kestirmesinden ibarettir ki, **rüya ta'bir etmek** veya **rüya yorumlamak** denilen hadise bundan ibarettir. İnsan, bu konuda uzman olan birisine de rüyasını anlatabilir ve o kişi de, başkasının gördüğü rüyanın te'vilini, yani neye çıkacağını çözümler, ta'bir eder.

İşte, âyette **Hz. Yûsuf'a** Allah'ın öğreteceği bildirilen ve Hz. Yûsuf'un da, bilahare zindanda iken yaptığı şey budur. Hz. Yusuf, kendisine anlatılan rüyaların neye çıkacağını, Allah'ın kendisine verdiği bilgi sayesinde, çok açık, kesin ve şüphe götürmez bir şekilde söylüyor, ta'bir ediyordu. Dikkat edilirse, Yusuf Peygamber'in burada yaptığı şey, **rüyayı te'vil** değil, **rüyanın te'vili'ni** yani **akıbet ve hakikatı'nı** söylemek yani ta'bir etmektir. Dolayısıyla Hz. Yusuf, rüyayı te'vil etmemekte, fakat **rüyanın te'vilini** yani **âkıbetini** haber vermektedir. Bir diğer ifadeyle, Yûsuf'un rüya ile ilişkisi **te'vil** değil **ta'bir**'dir.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, Yusuf as.ın rüyayı te'vil ettiği söylenmiyor, fakat rüyanın te'vilini haber verdiği söyleniyor. Çünkü, rüyayı te'vil etmek demek, onu gerçekleştirmek ve ortaya çıkarmak demektir ki, bu, mantık ve imkân dışı bir şeydir! Zira, görülen rüyayı bir insanın vukû buldurması/yaratması olacak şey değildir. İnsan ancak, rüyanın te'vilini yani âkıbetini ve ne şekilde gerçekleşeceğini haber verebilir. Bunu da, ya bir peygamber Allah Tâlâ'dan aldığı kesin bilgi (vahiy) ile kat'î olarak, ya da nebilerin dışında her-

hangi bir kişi, tecrübe ve sezgisine dayanarak ve hiçbir zaman kesin olmamak üzere zannî olarak yapabilir ve bu ikincisi ilim ifade etmez; zan olmaktan öteye geçmez.

Şu âyetlerde, Hz. Yûsufun rüya te'vil etmediği, rü'yanın te'vilini haber verdiği açıkça görülür:

“O iki delikanlı dediler ki: ‘Ey Yûsuf! Rüyamızın te'vilini bize haber ver!’... .. Yusuf dedi: ‘Adınıza ayrılan yemek size gelmeden önce, mutlaka onun te'vilini (gerçeklik ve vukûunu) size haber vereceğim/bildireceğim.’”⁴⁹

Görüldüğü üzere her iki âyette de: **“Nebbi'nâ bi te'vilihi”** ve **“Nebbe'tukumâ bi te'vilihi”** deniliyor; fakat: **“Evvilhu lenâ”** ve **“Evveltu lekumâ te'vilehû”** gibi bir ifade kullanılmıyor; bu ise, rüyanın te'vil edilme-yeceğini, ancak rüyanın te'vilinin haber verilebileceğini belirtir.

Kur'an-ı Kerimde, yine **rüya** ile ilgili olarak geçen ve bizim Türçede kullandığımız **ta'bir** kelimesinin yerine kullanılan **ta'burûn** kelimesine gelince, işbu **ta'burûn** kelimesi (fiili), **“Rüyayı ta'bir etmek, rüyanın neye çıkacağını (yani te'vilini) söylemek ve rüyayı yorumlamak”** demektir. Nitekim âyette şöyle denilir:

“Hükümdar dedi ki: ‘...Ey saygın topluluk! Eğer sizler rüya tabir ediyorsunuz, o halde rüyamla ilgili bana bilgi veriniz!: Eftûnî fi ru'yâye in kuntum li'ru'yâ ta'burûn!’ Onlar dediler ki: ‘Bunlar karmakarışık düş'lerdir. Biz böyle düş'lerin te'vilini bilmeyiz: Kaalû adğâsu ahlâm ve mâ nahnu bite'vili'ahlâmi bi âlimîn.’”⁵⁰

Görüldüğü gibi, **yorum** ve **ta'bir** karşılığında Kur'an-ı Kerim'de kullanılan kelime, **te'vil** değil; **a-b-r** kökünden türeyen **ta'burûn** kelimesidir. Dikkat edilirse, âyette, kral, yorumcularına: **“Rüyamı te'vil edin!”** demiyor; fakat: **“Madem rüya ta'bir ediyorsunuz; o halde benim rüyam hakkında bana bilgi verin!”** derken, kralın yorumcuları da: **“Biz karmakarışık düş'lerin te'vilini bilmeyiz!”** diyorlar; yani onlar da, **rüya te'vil etmek**'ten değil, **rüyanın te'vilini bilip bilmemek**'ten bahsediyorlar. Bütün bunlar, **te'vil** ile **ta'bir**'in farklı şeyler olduğunu; **te'vil**'in: rüyanın gerçekleşmesi, **ta'bir**'in ise: rüyanın çözümlenme ve yorumlanması anlamında olduğunu açıkça göstermektedir.

⁴⁹ 12 Yûsuf 36-37.

⁵⁰ 12 Yusuf 43-44.